

BENGÜ
"Bir Avrasya Yazarlar Birliği Kuruluşudur"

ISBN: 978-625-7403-43-6

**ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI
YUNUS EMRE SEMPOZYUMU
BİLDİRİ KİTABI**

BENGÜ

ULUSLARARASI
TÜRK DÜNYASI
YUNUS EMRE
SEMPOZYUMU
BİLDİRİ KİTABI

Pamukkale Üniversitesi

Altay Toplulukları Dil ve Kültürleri Uygulama ve Araştırma
Merkezi

(24-27 Mayıs 2021)

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Nergis BİRAY

Prof. Dr. Mehmet Vefa NALBANT

Dr. Öğrt. Üyesi Sema EYNEL

Ankara, 2021

DENİZLİ PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI YUNUS EMRE SEMPOZYUMU BİLDİRİ KİTABI

BENGÜ YAYINLARI: 349

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Yakup Ömeroğlu

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Nergis Biray
Prof. Dr. Mehmet Vefa Nalbant
Dr. Öğrt. Üyesi Sema Eynel

KAPAK TASARIM
İbrahim Sağlam

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Denizli Pamukkale Üniversitesi
Uluslararası Türk Dünyası Yunus Emre Sempozyumu
Türü: Bildiri Kitabı
1.Baskı, 1054 s., 21x29.7 cm
Kasım 2021, Ankara

ISBN: 978-625-7403-43-6

İLETİŞİM

Pamukkale Üniversitesi
Altay Toplulukları Dil ve Kültürleri Uygulama
ve Araştırma Merkezi, DENİZLİ
Genel Ağ Adresi: <https://www.pau.edu.tr/altaydilmer>

BASKI

Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San. ve Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No: 48/48-49, İskitler/ANKARA
Tel: (0312) 341 36 67, Sertifika No: 47865

*Uluslararası Türk Dünyası Yunus Emre Sempozyumu Bildiri Kitabı'nda
yer alan bildiri metinlerinin içeriğinden yazarları sorumludur ve tüm hakları
saklıdır. İzinsiz kopyalanamaz, aktarılamaz, çoğaltılamaz.*

BENGÜ YAYINLARI

Sakarya Mah. Göztepe Sk. No: 5/A
Altındağ/ANKARA
Tel : +90(312) 311 70 52
Faks : +90(312) 311 70 32
e-posta : bilgi@ayb.org.tr

ULUSLARARASI
BİLGE TONYUKUK SEMPOZYUMU
24-25.12.2020, DENİZLİ
SEMPOZYUM KURULLARI

ONUR KURULU

Prof. Dr. Ahmet KUTLUHAN

Pamukkale Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Öcal OĞUZ

UNESCO Türkiye Millî Komisyonu Başkanı

Prof. Dr. Kamal ABDULLA

Azerbaycan Diller Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Shuhrat SAMARİDDİNOVİCH SİROJİDDİNOV

Özbekistan Alisher Navoiy Nomidagi Toshkent Davlat O'zbek Tili va Adabiyoti Universiteti Rektörü

Prof. Dr. *Obidjon KHAMİDOV KHAFİZOVİCH*

Özbekistan Buhara Devlet Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Rustam IBRAGİMOVİCH HALMURADOV

Özbekistan Semerkant Devlet Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Aziz ABDUKAHAROVİCH ABDUHAKİMOV

Özbekistan Semerkant İpek Yolu Uluslararası Turizm Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Şyryn ASILHANKIZI KURMANBAYEVA

Innovatsiyalik Gumanitarlik Zan Universiteti

Prof. Dr. Baviıjan AMANGELDİYEVIÇ ERDEMBEKOV

Kazakistan Semey Şekərim Universiteti

Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM

Makedonya Uluslararası Balkan Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Möhsün NAĞISOYLU

Azerbaycan Milli Elmlər Akademiyası 1.Nəsimi Adına Dilçilik İnstitutu Müdürü

Doç. Dr. Yakup ÖMEROĞLU

Avrasya Yazarlar Birliği Başkanı

Prof. Dr. Nergis BİRAY

Pamukkale Üniversitesi Altay Toplulukları Dil ve Kùltürleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Nergis BİRAY

PAU ALTAY DİLMER Müdürü

Prof. Dr. Mehmet Vefa NALBANT

PAU ALTAY DİLMER Müdür Yardımcısı

Prof. Dr. Muhtor GAFAROVİCH NASİROV, ÖZBEKİSTAN

Prof. Dr. Abror JURAEV, ÖZBEKİSTAN

Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV, ÖZBEKİSTAN

Prof. Dr. Azamat PARDAYEV, ÖZBEKİSTAN

Prof. Dr. Bilge ÖZKAN NALBANT, TÜRKİYE

Doç. Dr. Elçin İBRAHİMOV, AZERBAYCAN

Doç. Dr. Murat BAYRAM, TÜRKİYE

Doç. Dr. Arafat MAMYRBEKOV, KAZAKİSTAN

Doç. Dr. Karlığaç ÄVBEKİR, KAZAKİSTAN

Doç. Dr. Tolga GÖK, KIRGIZİSTAN

Assoc. Prof. Dr. Şener BILALLI, MAKEDONYA

Dr. Öğr. Üyesi Sema EYNEL, TÜRKİYE

Dr. Assem KASSYMOVA, KAZAKİSTAN

Uzm. Öğr. Gör. Sabahat BOZOROVA, ÖZBEKİSTAN

Öğrt. Gör. Mehmet YALÇIN, TÜRKİYE

Öğrt. Gör. Ahmet ÇETİN, TÜRKİYE

SEKRETERYA

Dr. Öğrt. Üyesi Sema EYNEL

Arş. Gör. Süveyda ŞAHİN

Uzm. Saadet Sena KARAMAN

Samet ÖNDER

Emre TUNÇKIN

BİLİM KURULU

- Prof. Dr. Kamal ABDULLA, Azerbaycan
- Prof. Dr. Nurboy ABDULHAKİMOVİCH JABBOROV, Özbekistan
- Prof. Dr. Abdumurod TİLAVOV, Özbekistan
- Prof. Dr. Fatma AÇIK, Türkiye
- Prof. Dr. Ferhat AĞIRMAN, Türkiye
- Prof. Dr. Ercan ALKAYA, Türkiye
- Prof. Dr. Bakıt ATANTAeva, Kazakistan
- Prof. Dr. Bülent BAYRAM, Kazakistan
- Prof. Dr. Napil BAZILHANULI, Kazakistan
- Prof. Dr. Kamil BEŞİROV, Azerbaycan
- Prof. Dr. Nergis BİRAY, Türkiye
- Prof. Dr. Baxtiyor BO‘RONOVİCH ABDUSHUKUROV, Özbekistan
- Prof. Dr. Ahmet BURAN, Türkiye
- Prof. Dr. Gülzura CUMAKUNOVA, Türkiye
- Prof. Dr. İsmet ÇETİN, Türkiye
- Prof. Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN, Türkiye
- Prof. Dr. Bejtullah DEMIRI, Makedonya
- Prof. Dr. İbrahim DİLEK, Türkiye
- Prof. Dr. Mitat DURMUŞ, Türkiye
- Prof. Dr. Ali DUYZMAZ, Türkiye
- Prof. Dr. Cebbar Mehmed GÖKLENOV, Türkmenistan
- Prof. Dr. Figen GÜNER DİLEK, Türkiye
- Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV, Özbekistan
- Prof. Dr. Erkin EMET, Türkiye
- Prof. Dr. Güljanat KURMANGALİYEVA ERCİLASUN, Türkiye
- Prof. Dr. Konuralp ERCİLASUN, Türkiye
- Prof. Dr. Melek ERDEM, Türkiye
- Prof. Dr. Bavırjan AMANGELDİYEVIÇ ERDEMBEKOV, Kazakistan
- Prof. Dr. Fevzi ERSOY, Türkiye
- Prof. Dr. Habibe YAZICI ERSOY, Türkiye
- Prof. Dr. Jabbor EŞONKUL, Özbekistan
- Prof. Dr. Dilek ERGÖNENÇ, Türkiye
- Prof. Dr. Saadettin GÖMEÇ, Türkiye
- Prof. Dr. Fikri GÜL, Türkiye

Prof. Dr. Ayşe İLKER, Türkiye
Prof. Dr. Muhtar İMANOV, Azerbaycan
Prof. Dr. Nodirbek IMOMQO‘ZİYEVIÇH JO‘RAQO‘ZİYEV, Özbekistan
Prof. Dr. Abror JURAEV, Özbekistan
Prof. Dr. Şuayıp KARAKAŞ, Türkiye
Prof. Dr. İsmayıl KAZIMOV, Azerbaycan
Prof. Dr. İbrahim KISAÇ, Türkiye
Prof. Dr. M. Fatih KİRİŞÇİOĞLU, Türkiye
Prof. Dr. Kadırali KONKOBAYEV, Kırgızistan
Prof. Dr. Abdullah KÖK, Türkiye
Prof. Dr. Lindita Xhanari LATİFİ, Arnavutluk
Prof. Dr. Zekiya MAMUDOVA, Ukrayna
Prof. Dr. İbodulla MİRZAYEV, Özbekistan
Prof. Dr. Muslihiddin MUHİDDİNOV, Özbekistan
Prof. Dr. Möhsün NAĞISOYLU, Azerbaycan
Prof. Dr. Bilge ÖZKAN NALBANT, Türkiye
Prof. Dr. M. Vefa NALBANT, Türkiye
Prof. Dr. Bahodir NURMETOVİCH KARİMOV, Özbekistan
Prof. Dr. Darmonoy ÖRAYEVA, Özbekistan
Prof. Dr. Abdulla O‘ZBEKOVİCH ULUG‘OV, Özbekistan
Prof. Dr. Azamat PARDAYEV, Özbekistan
Prof. Dr. Shynar BOTAYQIZI SEİTOVA, Kazakistan
Prof. Dr. Kire SHARLAMANOVA, Makedonya
Prof. Dr. Funda TOPRAK, Türkiye
Prof. Dr. Aitmuhamet TURUSHEV, Kazakistan
Prof. Dr. Ali YAKICI, Türkiye
Prof. Dr. Naciye ATA YILDIZ, Türkiye
Prof. Dr. Zuhale YÜKSEL, Türkiye
Prof. Dr. Kürşat ZORLU, Türkiye
Doç. Dr. Karlığaç ADİLHANKIZI AVBEKİR, Kazakistan
Doç. Dr. Cemile KINACI BARAN, Türkiye
Doç. Dr. Murat BAYRAM, Türkiye
Doç. Dr. Şener BİLALLİ, Makedonya
Doç. Dr. Kalamkas BOLATQIZI BOLATOVA, Kazakistan
Doç. Dr. Aydan HANDAN, Azerbaycan

Doç. Dr. Ayhan ÇELİKBAŞ, Türkiye
Doç. Dr. Aysun DEMİREZ, Türkiye
Doç. Dr. Husniddin EŞONQULOV, Özbekistan
Doç. Dr. Emine GANIYEVA, Ukrayna
Doç. Dr. Şebnem HESENLI GARİBOVA, Azerbaycan
Doç. Dr. Tolga GÖK, Kırgızistan Türkiye
Doç. Dr. Sinan GÜZEL, Türkiye
Doç. Dr. Emin IDRİZ, Makedonya
Doç. Dr. Seyhan Murtezani İBRAHİMİ, Makedonya
Doç. Dr. Elçin İBRAHİMOV, Azerbaycan
Doç. Dr. Oğuzhan KARABURGU, Türkiye
Doç. Dr. Obidjon KARİMOV, Özbekistan
Doç. Dr. Elvira LATİFOVA, Azerbaycan
Doç. Dr. Gatibe MAHMUDOVA, Azerbaycan
Doç. Dr. Arafat MAMYRBEKOV, Kazakistan
Doç. Dr. Bakıt MURZARAYIMOV, Kırgızistan
Doç. Dr. Mehmet ÖZEREN, Türkiye
Doç. Dr. Gökçe Yükselen PELER, Türkiye
Doç. Dr. Dilshod RACABOV, Özbekistan
Doç. Dr. Burul SAGINBAYEVA, Kırgızistan
Doç. Dr. Erkan SALAN, Türkiye
Doç. Dr. Berdi SARIYEV, Türkiye
Doç. Dr. Sezen SEYFULLAH, Makedonya
Doç. Dr. Kyralai TOLEBAYEVA, Kazakistan
Doç. Dr. Törali KIDIR, Kazakistan
Doç. Dr. Süleyman Kaan YALÇIN, Türkiye
Doç. Dr. Veli Savaş YELOK, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Aysel BAYTOK, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ezgi DEMİREL, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Sema EYNEL, Türkiye
Dr. Öğrt. Üyesi İsmail Turan KALLİMCI, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yasin KAYA, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Shurubu KAYHAN, Türkiye
Dr. Öğrt. Üyesi Zhazira OTYZBAY, Türkiye
Dr. Öğrt. Üyesi Selcen SAĞLIK ŞAHİN, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Gülsine UZUN, Türkiye
Dr. Cıldız ALİMOVA, Kırgızistan
Dr. Ulanbek ALİMOV, Kırgızistan
Dr. Assem KASSYMOVA, Kazakistan
Dr. Esra Gül KESKİN, Türkiye
Dr. Kaliya KULALIYEVA, Kırgızistan
Dr. Şumkar MASİRALİYEV, Kırgızistan
Dr. Ronila RO'ZMONOVA, Özbekistan.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	IX
SÖZ BAŞI	19
AÇILIŞ KONUŞMALARI	21
BİLDİRİ METİNLERİ	46
Qazaq xalqının ulttıq mädeniyetinen aqparat beretin qazirgi qoldanıstağı ilki mätinder	
Baktıgul AYDAPKELEVNA ABDIHANOVA	47
Samarkand viloyati o`zbek shevalari tasnifiga doir	
Murodqosim Bolibekovich ABDIYEV	55
O`zbek Tilida Matn Transliteratsiyasini Yaratish Masalasi	
Sayyora ABDURAHMANOVA	61
Bağımsızlık Sonrası Özbek Türkçesinde Taziye Sözləri	
Fatma AÇIK	66
XIX Soñı men XX Ğasırdıñ Basındağı Şıǵıs Kazakstan Kalalarında Mädeniyet pen Bilimniñ Damuvı	
Aygül Serikkanovna ADİLBAEVA	73
Yunus Emre'nin Fikirlerinde Varoluşsal Bir Yaklaşım Örneği; Tanrı, Evren ve İnsan	
Ferhat AĞIRMAN	74
Kökbörü Oyununda Söylenen Dilek-Dualar	
Ulanbek ALİMOV	75
Kırğız Kültüründe Çocukla İlgili Atasözleri	
Cıldız ALİMOVA	76
Kreşin Tatar Ağızlarınının Tatar Türkçesi İçindeki Yeri ve Karakteristik Dil Özellikleri	
Ercan ALKAYA, Zoya KİRİLLOVA	77
S.Səxavətin “Nekroloq” romanı sosial-psixoloji və mənəvi-əxlaqi dəyərlər kontekstində	
Mehriban Səmədqizi ALLAHKULUYEVA	85
Şair Dilafgor Şiirlerinin Özellikleri	
Şermuhammad AMONOV	90
Yunus Emro İjodi va “İlmul Huruf” Tushunchasi	
Zilola Kodirovna AMONOVA	99
Kırğızların Dünya Görüşünde Organ Adları	
Rahat ASKAROVA	100
<i>Büyükbaba Taşınıyor</i> Romanı Bağlamında Çocuklara Ölümü Anlatmak	
Yasemin ASLAN	101
Yeni Koronavirüs Hastalığı (Covid-19) Pandemi Sürecinin Medikal Turizm Üzerine Etkileri	
Veli Ulaş ASMADİLİ, Elvan ESER	102

O'zbek Tilshunosligida Pragmalingvistikaning O'rganilishi	
Nodira ASHUROVA, Bibish Muhsinovna JO'RAYEVA	114
Şakerim Kudayberdiuli şığarmaşıılığındağı kongenialdıq meseleleri («jan», «ten» kategoriyaları jane «Jar» sıypatı	
Karlığaş Adilhankızı AVBEKİR	115
Sezai Karakoç Türk dilinin tæssübkeşi kimi	
Ofeliya BABAYEVA	120
Qarabağ Regionun Sosial-Iqtisadi İnkişafının Tæmin Edilmæsi İle ældæ Olunacaq Mühüm Næticæler	
Aynur H. BAĞIRLI	122
Âşık Veysel'in " <i>Sazıma</i> " ve Âşık Hüseyin Cavan'ın " <i>danış telli sazım</i> " Şiirleri Örneğinde Bir Dertleşme Sembölü Olarak Saz	
Orhan BALDANE	123
Sovyet Edebiyatının Bir Karakteristiğı: "Tekrardan Yazma Olgusu"	
Cemile Kınacı BARAN	133
Yunus Emre'de Eleştiri	
Cemal BAYAK	147
Türk Dünyasında Turizm Örgütlenme Yapılarının ve Politikalarının Değerlendirilmesi	
Ümmühan BAYRAM, Semih ARICI, Murat BAYRAM	171
Kırgızistan'da Alfabe Meselesi	
Aysel BAYTOK	179
Tatabbu' – Yangi İjodiy Maydon	
Nazora Jo'raevna BEKOVA	201
"Türkşildik" Uğımının İdentifikatsiyası men Etnogenezi	
İsbek BERİKXAN	202
Qazi Bürhanæddinin şeir dilinde feil	
Kamil BEŞİROV (ÖZET)	203
XIX Ğasırdıñ II. Jartısındağı Şığıs Kazakistan Aymağındağı Bilim Berüv Jüyesinin Kalıptasuvı	
Kalamkas Bolatkızı BOLATOVA	204
Xilvatiy İjodida İlm va Olimlik Fazilatları Talqını	
Ozodaxon BOLTABAYEVA	205
Alisher Navoiy Asarlarida "Kalb Muolajası"ning Badiiy Talkini	
Kızlarxon BOLTAYEVA	212
Otellerde Enerji, Su ve Atık Yönetimi Verilerinin Çevresel Açıdan İncelenmesi	
Mehmet BOYRAZ	213
Ališer Navoiyning Kanoat Xaqıdagi Qaraşları	
İbodat BOZOROVA, İroda ŞODİYEVA	214

Юнус Эмро Илоҳийларида Қўнғил Тасвирлари (Yunus Emro İlahilerinde Gönül İmgeleri)	
Nasiba BOZOROVA	219
“Ot” Komponentli Maqollar Tasnifi	
Sabohat BOZOROVA	225
Eski Türkçede Kadim Edatlar	
Dilbör CAMALİ	236
Turizm Fakültesi Öğrencilerinin Turist Rehberliğinde Uzmanlaşma ve Uzmanlık Alan İhtiyaçlarına Yönelik Değerlendirmeleri	
Ahmet ÇETİN, Hasan Hüseyin SOYBALI	242
Yunus Emre’de Toprakdan Yaratılış-Varoluş	
Ayşe Yücel ÇETİN	260
Karizmatik Şahsiyet Olarak Yunus Emre	
İsmet ÇETİN	267
Abdulla Oripov – İnsoniy Tuyg’ular Kuychisi	
Durdonaxon DADAJANOVA, Naima ERGASHEVA, Abidjan KERİMOV	278
İstiklol Davri O’zbek Romanlarida Ruxiyat Tasviri	
Şoxsanam Ğaybulloevna DAVRONOVA	286
Eski Türkçede Yokluk Bildiren +sXz Eki ve Bununla Genişleyen Eklerle Kurulan Bazı Tek Örnekler Üzerine Bir Değerlendirme	
Ezgi DEMİREL (ÖZET)	287
Emre Divanı’nda Eksiltili Yapılar	
Aysun DEMİREZ	288
Kayıp Kıtanın Peşinde: Dilin Olduğu Yerse Dünya, Yeni Dünyanın Keşfi ya da Tanzimat Sonrası Türk Sanatkarlarının Yunus Emre Türkçesini Arayışı	
Mitat DURMUŞ	296
Yunus Emre: İnanç ve Turizm Kültür Rotası	
Mehmet Tahir DURSUN, Mehmet YALÇIN	305
Göçebe Düşünmek ve Yersiz Yurtsuz Yunus Emre	
Ali DUYMAZ	313
S.A.Starostin’in Çağdaş Altaistik Araştırmalarına Katkisi	
Juliboy ELTAZAROV	322
Sözlü Tarih Verileri Işığında Sovyet Dönemi Kazakistan’da İslam	
Güljanat Kurmangalyeva ERCİLASUN	324
Söz -Eylem (Speech Act) Teorileri Açısından Türkmen Türkçesi	
Melek ERDEM	325
Turizm Fakültelerinin Turist Rehberliği Bölümlerinde Verilen Tarih Eğitiminin Akademik Yeterliliğinin Saptanmasına Yönelik Bir Araştırma	
Elvan ESER	335

Z.M.Boburning 'Boburnoma' Asaridagi Harbiy Terminlarning Qo'llanilishiga Doir Ayrim Mulohazalar	
Nazokat Jiyanova ESHQUVVATOVNA	357
Ahmet Yesevi'nin Hikmetlerindeki Aşk Konusunun İrfanî Anlamı	
Hüsniiddin ESHONKULOV	363
Şükrullah Yusupov'un Şiirlerinden İnsani Değerlere Bir Bakış	
Sema EYNEL	364
“Mening O'g'rigina Bolam” Hikoyasini Qiyoslash Usuli Orqali O'rganish Xususida Ayrim Mulohazalar	
Mohigul Fozilova FARHODOVNA	383
Kırım Tatarcada Quşların Adlandırma Prensipleri	
Emine GANIYEVA	388
Türk dillerinde fiil terkipleri ve cümle yapısının tarihi gelişimi	
Şebnem Hesenli GARİBOVA	393
Demografik Farklılıklar Açısından Kültürel Miras Bilinirlik ve Deneyimleme Algısının İncelenmesi: KTMU Örneği	
Tolga GÖK	399
Türk Kültüründe Renkler ve Kara Bodun'dan Ne Anlıyoruz?	
Sadettin Yağmur GÖMEÇ	400
Yunus Emre'nin Diliyle Felsefe Yapmak Olanaklı mıdır?	
Fikri GÜL	407
Yunus Emre ve 90.000 Kelam	
Abdurrahman GÜZEL	412
Alisher Navoiy “Holot”lari va Komil İnson Muammosi	
Shavkat Ahmadovich HAYITOV	428
Alisher Navoiyning “Yor Tutar Ko'nglimda”... G'azalining Shoir Devonlaridagi Matniy Tafovutlari	
Azimjon HAMİDOV	429
Ziya Gökalp'ın Şiir Sanatı	
Aydan HANDAN	430
“Qutadg'u Bilig” Va “Boburnoma”dagi Mushtarak Leksemalar Tahlili	
Zulxumor XOLMANOVA	436
“Qutadg'u Bilig”da Tibbiyotga Doir Tushunchalar	
Mushtariy XOLMURADOVA	442
Yunus Emre Divanı'nda Birleşik Cümle Yapıları	
Turan HÜSEYNOVA	449
İlhami Emin'in <i>Yürüyen Duvar</i> Romanında Tasavvuf ve Melamilik Algısı	

Seyhan Murtezani İBRAHİMİ	455
Türk Dövlət və Cəmiyyətlərində Dil Siyasəti (tarixi aspektdən)	
Elçin İBRAHİMOV	465
Ahmedi ³ nin Cəmsid ü Hurşid Mesnevisinin Dilinde Kullanılan Somatik Terimler ve Somatik Deyimler	
Arzu İSGENDERZADE	471
XIII-XIV yüzilliklərdə yaranan divan ədəbiyyatı nümunələrinin leksik-semantik səciyyəsi	
Gülzar Taryel Kızı İSMAYILOVA	479
Ali Şir Nevai Eserlerinde Fütüvvet Gayesinin Edebi Yorumu	
Nurboy JABBAROV	485
Keçəstij Atom Bombası: Arkadan Altayğa Deyin (Semey sımk poligonı negizinde)	
Maksat Muratbekulı JĀNİBEK	491
O'zbek xalq pəremalarida şaxs xarakterini tavsiflovçı salbiy baho	
Bibish Muhsinovna JO'RAYEVA, Amira O'LMAS QIZI AMINOVA	497
Antonim Komponentlar İstirok Etgan O'zbek Xalk Makollari	
Bibish JO'RAYEVA, Hulkarbegim UBAYDOVA	503
Uy-Ro'Zg'Or Buyumlari Nomi Asosida Shakllangan Rus Va O'zbek Xalq Pəremalarining Qiyosiy Tahlili	
Bibish Muhsinovna JO'RAYEVA, Lobar Maxmutovna MUSTAFOYEVA	504
O'zbek Tilshunosligida Pragmalingvistikaning O'rganilişi	
Bibish Muhsinovna JO'RAYEVA, Nodira ASHUROVA	505
Qazaqstandağı transport salasının qalıptasuwi men damuw tariyhı	
Aydin KAİRBEKULY, Arafat MECİTULI MAMIRBEKOV	506
Kırgız Modern Edebiyatının İlk Dönem Temsilcilerinin Sovyet İdeolojisine Karşı Verdikleri Mücadeleler	
İsmail Turan KALLİMCİ	510
Anadolu'da Yunus Emre Adını Taşıyan Mekân Adları Üzerine Genel Bir Değerlendirme	
Hasan KARA	511
Hozirgi O'zbek She'riyatida Badiiy Obraz Tuzilishi Va Ma'nodorligi (Abdulla Oripov She'riyati Misolida)	
Obidjon KARIMOV	512
Kazak ve Türkiye Türkçeleri Karşılaştırmalı Yeradbilimi (Tarihi-Linguistik İnceleme)	
Assem KASSYMOVA	522
Kumandılar Türklerinin Halk Kültürü Unsurları	
Shurubu KAYHAN	528
Karaçay-Malkar ve Tatar Türkçesinde -(I)vçAn, -(U)vçAn Ekleri	
Esra Gül KESKİN	536
Жүніс Әміре Және Ғашықтық Әлем (Yunus Emre ve Aşk Dünyası)	

Törelı KIDIR	545
Alisher Navoiyning “Navodir un-Nixoya” Devonida İso Masix Obrazi Talkini	
Usmon Uralovich KOBİLOV	546
Adam Mickiewicz’in Kırım Soneleri’ne Ananiasz Zajaczkowski’nin Karayca Bakışı	
Murat KOÇAK	547
Adabiyotshunoslikda İlmıy-Adabiy Tafakkur va Uslubning Nazariy Masalalari	
Nasima Saidburxonovna KODİROVA	558
No’mon Rahimjonov-She’rshunos Olim	
Ro’zigul KODİROVA	559
Türkoloji Araştırmaları ve Türkolojideki Koordinasyon Sorunları	
Kadralı KONKOBAYEV	560
Türkistân’dan Anadolu’ya Pır-i Türkistan’dan Yûnus’a “Söz”leşmek	
Abdullah KÖK, Özge EKER	561
“Manas” Eposundagı Altay, Altay-Too Toponimleri	
Kaliya KULALİYEVA	579
“Codex Cumanicus”da Çoxmənalı Sözlər	
İmanyar KULİYEV	587
Yunus Emro She’riyati	
Dilrabo KUVVATOVA	593
Balkanda’ki Dillerinde “Balkanik Turkizmalar”	
Lindita Xhanari LATİFİ	596
Türk Dünyası’nın Tarihsel Bir Bileşeni Olarak Eski ve Ortaçağ Kafkasyası	
Elvira LATİFOVA	597
Büyük Mutafakkir Mahmud Zamaxshariy va Uning Lingvistik Merosi	
Shavkatjon MAHMADIYEV	604
Çağdaş Dönemde Türk Dillerinde Kelime Türetimine Bir Bakış	
Gatibe MAHMUDOVA	612
Hadislar asosida şakllangan o’zbek xalq paremalari	
Sunnat MAMANAZAROV	620
Kupiya Kala Kurçatov: Keşegisi, Bügingis Erteņi	
Arafat Majitılı MAMYRBEKOV	624
«DİL VE KÜLTÜR Lengüistikte ve Lingüistik Metotlarda Dil ve Kültürün Karşılıklı Bağının Meseleleri (Etnoligüistik Özellikleri)»	
Zekiya MAMUTOVA	625
Akademik E. E. Bertelsning “Navoiy va Attor” Risolasi Hakida	
İbodulla MİRZAYEV	634

Sayidahmad Vasliy Samarqandiy ijadida Irfoniy G'oyalar Talqini	
Badia Muslihiddinovna MUHIDDINOVA	635
18-19. Asr O'zbek She'riyatida Irfoniy Mavzularning Badiiy Talqini (Mirhasan Sadoiy va Muhammad G'oziy Devonlari Misolida)	
Nazmiya Muslixiddinovna MUXITDINOVA	646
Kırgız Yunusları; Molla Kılıç, Molla Niyaz ve Nurmolla	
Bakit MURZARAİMOV	657
Türkçede Öfke ve Kızgınlık Bildiren Duygu Fiillerinin Tarihi Türk Lehçeleri ve Anadolu Ağızlarındaki Görünümleri	
Bilge Özkan NALBANT, Dursun Sena KIRAÇ	664
She'riyatning Jon Tomirini Izlab	
Musulmon NAMOZ	673
Suv va Olovga Aloqador Tabiat Hodisalari Talqini	
Sh. Sh. NIZOMOVA	691
Etnolingvistikaning Vujudga Kelishi va Tarakkiyoti	
Yulduz NUROVA	695
O'zbek Folklorida Çoy Talkini	
Darmon Saidaxmedovna URAYEVA	696
Sugnaklar Kimler? Türk mü, Fars mı, Arap mı?	
Zhazira OTYZBAY	697
O'zbek Tilidagi Nutqni Jonlantiruvchi Birliklarning Diskursiv Xususiyatlari Haqida	
Azamat Bakhronovich PARDAYEV	698
O'bek Xalk Ko'shiklarining İjro Kompozitsiyasi	
Dilshod RAJABOV	703
Alisher Navoiy İjodida Tush Motivining Nadiiy Talkini	
Ma'rifat Bakoyevna RAJABOVA	704
O'zbek Bolalar Adabiyotida Folklor Janrlari Stilizatsiyasi Asoslari	
Ra'no Z. RAJABOVA	705
Yunus Emro iloxiylarida murşid obrazi (Yunus Emro Anjumani)	
Zulayho RAHMONOVA	706
“Codex Cumanicus”un Azərbaycanda öyrənilməsi	
Lale RESULOVA	714
Alişer Navoiy ijodiy merosi va poetik uslubining Türkiyada örganilişii	
Roxila Usmanovna RO'ZMONOVA	722
Alisher Navoiy Badiiy Asarlari (“Farhod va Shirin” Dostoni”da)	
Yokub SAİDOV, Dildora SALİMOVA	732
<i>Yûnus Emre Dîvânî</i> 'na Ait Nûshaların Tarihlendirilmesinde Kullanılabilecek Bazı Morfolojik Ölçütler	
Erkan SALAN	733

Tarihi Türkiye Türkçesinin Doğuşu	
Bedri SARICA	755
Yunus Emre Türkmen okullarında	
Berdi SARIYEV	769
Kırım Tatar Türkçesindeki Ses Olaylarına Artzamanlı Bakış	
Nariie SEİDAMETOVA	770
Şiğis Qazaqstan onomastikalıq keñistigindegi ulttıq negiz (Katonqarağay avdanı materialdarı negizinde)	
Shynar Botayqızı SEYİTOVA	783
Alihan Bökeyhannıñ Sayasiy Pelsepesi	
Tursın ŞANBAY	791
“Qo’y” LMG’i asosida şakllangan O’zbek xalq maqollarida variantlilik	
Maftuna JAMŞİDOVNA SHARİPOVA	792
Yunus Emre’de Hoşgörü Boyutu	
Meryem Aybike SİNAN	796
“Maneviyet” Kelimesi İle İlgili Olan Dilbirimlerin Semantik Alanı ve Dilbilimsel Özellikleri	
Abdulhay SOBİROV	797
Âşık Paşa ve Türkçemiz	
Süleyman SOLMAZ	803
Ayrim O’zbekça tibbiy terminlar semantikasi va etimologiyasi	
Baxodir TURDIYEVICH SUYUNOV	829
“Mahtumkulu’nun Dünyevî Aşka Yazılmış Şiirlerinde Kadın”	
Selcan Sağlık ŞAHİN	841
Yunus Emre ve Baberahim Meşreb’in Şiirlerinde “Gönül” Kavramı	
Süveyda ŞAHİN, Nergis BİRAY	850
“Sesler” Dergisinde Yayınlanan Yunus Emre Şiirleri Üzere Tematik Bir İnceleme	
Refide ŞAİNİ	874
Özbekistan’da Yunus Emre Çalışmaları	
Abdumurod TILAVOV	883
Qazaq dalasın zerttegen nemis ğalımdarı	
Zhansaya TLEMİSSOVA	888
Tezkire-i Şeyh Safi’de Çok Şekilli Kelimeler	
Feyza TOKAT	892
Qazaq jāne Türik ādebiyetindegi aytış öneri	
Kyralai TOLEBAYEVA	900
Yunus Emre’de Metaforik Olarak Sayılar (Bir, İki, Dört ve Katları)	
Funda TOPRAK (ÖZET)	918
Meşhür Jüsip – söz qudireti	

Aitmuhamet TURUSHEV	919
Kazak Dilinde Bitki İsimlerinin Sentetik Veya Morfolojik Yapısının Yolları	
Aygül Jumanova TÜRİKPENOVA	953
Yunus Emre – İlahiy Işq Kuyçisi	
Abdulla ULUG‘OV	954
Kırgız Türkçesinde Kadın İle İlgili Söz Varlığı Üzerine Bir Tasnif	
Gülsine UZUN	964
Eserlerinin Kültürel Temelleri ve Türkçesiyle Türk Dünyasının Ortak İnsan Hazinesi: Yunus Emre	
Ali YAKICI	965
Havayolu İşletmelerinin Bebek Dostu Uygulamaları	
Mehmet YALÇIN, Sebahattin KARAMAN	971
Birincil Uzun Ünlülerin Karluk Grubu Türk Lehçelerindeki Ses Bilgisi Görünümleri ve Bu Ünlülerle İlgili Ses Olayları	
Süleyman Kaan YALÇIN	983
O‘zbek Xalq Maqollarida “Ayol” Konseptining Pragmatik Tahlili	
Rahima YARASHEVA	1000
Millî Uyanışa Hizmet Eden Bir Gazete: Sâdâ-yı Fergana	
Veli Savaş YELOK	1005
Manas Destanında Uguz ve Kıruguz	
Naciye Ata YILDIZ	1015
O‘zbek tilshunosligida sodda gaplarning o‘rganilish tarixi	
Orziboni İsgenderzade YUSUPOV, Maxliyo Jonuzok QIZI RASULOVA	1025
Alisher Navoiy “Xamsa”Sining Usmonli Turk Adabiyotiga Ta’siri	
Dilnavoz YUSUPOVA, Orifjon OLIMJANOV	1026
O‘zbek Tili Zamonaviy Axborot-Kommunikatsiya Terminlarining O‘rganilishi	
Shahnoza TOLKUNOVA ZIYAMUXAMEDOVA	1032
Yunus Emre’nin Düşünce Sisteminde Siyasal Kutuplaşma Sorununa Dair Görüş ve Kavramlar	
Kürşat ZORLU	1036
Sempozyum Kapanış Bildirgesi	1037
Uluslararası Türk Dünyası Yunus Emre Sempozyumu (24-27.05.2021) Programı	1039
Sempozyuma Katılan Üniversite, Kurum ve Kuruluşlar	1053

“QUTADG‘U BILIG” VA “BOBURNOMA”DAGI MUSHTARAK

LEKSEMALAR TAHLİLİ

Kutadgu Bilig ve Babürname'deki Ortak Sözcüklerin Analizi

Analysis of the common lexemes in “Kutadgu bilig” and “Baburnama”

Zulxumor XOLMANOVA¹

Annotatsiya

“Qutadg‘u bilig” turkiy xalqlarning mushtarak yodgorligidir. Asarda turkiy tillarning fonetik, leksik, grammatik xususiyatlari o‘z ifodasini topgan. Asar leksikasining 80 foizini turkiy so‘zlar tashkil etadi. Arab va fors tillarining mavqeyi yuqori bo‘lgan, turkiy tillarga faqat so‘zlashuv tili sifatida qaralgan bir paytda turkiy tilda asar yozishgina emas, shu tilda nomlash ham muammo edi. Yusuf Xos Hojib har ikki jihatdan jasorat ko‘rsatdi: asarini nafaqat turkiy tilda nomladi, balki shu tilda yozdi. Bu bilan turkiy til mavqeyini yuksaltirish jarayonini boshlab berdi.

“Qutadg‘u bilig”dagi bir qator so‘zlar “Boburnoma”da ham uchraydi: iogan (chavgon): Chavgonni yaxshi o‘ynar edi (Boburnoma 1960: 70); **ma‘jun** (ma‘jun) – opium dorilar aralashmasidan iborat pasta (Karimov 1972: 960), tinchlantiruvchi sifatida iste‘mol qilingan. Qadimgi turkiy tilda “dorivor qorishma” sifatida qayd etilgan: ma‘zun “лекарственная смесь” (Древне. 1959: 339); kuvvet ilvii (Arat 1979: 321); gili maxtum; taryoqi foruq birliklari “ziddi zahar” tushunchasini ifodalagan: “gili maxtum”ni va taryoqi foruq”ni ezib ichtim (Древне. 1959: 377). Taryoq ziddi zahar sifatida qadimgi turkiy til manbalarida ham uchraydi: tirjaq “teriak, опиум, противоядие продивоядие против укуса” (Древне. 1959: 563).

“Boburnoma”dagi turkiy so‘zlar, fe‘llar, narsa-hodisa nomlari ayni “Qutadg‘u bilig” matnidagi ma‘nolarda qo‘llangan. “Qutadg‘u bilig”dagi so‘zlar o‘rniga “Boburnoma”da shu tushunchani ifodalagan o‘zlashma so‘zlar ishlatilgan. Masalan, **čurni** (churni) – surgı dori, turklar tomonidan qo‘llanadi (Древне. 1959: 157). Qamuy türlüg otlar idišči tutar, güvariš ya ma‘cun ya čurni qatar / Hamma turli dorilarni sharobdor saqlaydi, guvorish yo ma‘jun, yo churni aralashtiradi (hozirlaydi) (Abdurrahmonov 2011: 2448). **Čurni** (churni) o‘rniga “Boburnoma”da arabcha mustahil / mushil ishlatilgan: mustahil a.”yengillatuvchi, suradigan, yuvib ketadigan, me‘dani tozalaydigan” (Навойи 424) dori: ...bu maraz uchun mustahil ham ichtim (Boburnoma 1960: 220). Bu dori mushil shaklida ham berilgan: mushil “surgı dori” (Hasapova 1972: 88).

“Qutadg‘u bilig” va “Boburnoma”ning morfologik xususiyatlarini monografik planda o‘rganish tarixiy morfologiyani muhim ma‘lumotlar bilan boyitadi.

Kalit so‘zlar: Qutadg‘u bilig”, “Boburnoma”, qiyosiy-tarixiy grammatika, mushtarak leksemalar, terminlar.

Özet

Kutadgu Bilig Türk halklarının ortak anıtıdır. Esere Türk Lehçelerinin fonetik, sözlüksel ve gramer özellikleri yansımıştır. Eserdeki söz varlığının yüzde sekseni Türkçedir. Arapça ve Farsçanın çok değerli olduğu ve Türkçenin sadece konuşma dili olarak kabul edildiği bir dönemde değil eseri Türkçe yazmak, esere Türkçe bir isim vermek de çok zordu. Yusuf Has Hacib cesaret gösterdi: eserine Türkçe isim vermekle kalmadı, aynı zamanda eserini Türk Dilinde yazdı. Bununla Türkçenin statüsünü yükseltme sürecini başlatdı.

Babürname’de da Kutadgu Bilig’deki birçok kelime bulunur: iogan (chavgon) Chavgonni yaxshi o‘ynar edi (Boburnoma 1960: 70); **ma‘jun** (ma‘jun) yatıştırıcı olarak kullanılan ilaçların karışımını (Karimov 1972: 960) içeren bir macundur. Eski Türkçede "tıbbi karışım" olarak geçmektedir: "tıbbi karışım" (Древне. 1959: 339); kuvvet ilvii (Arat 1979: 321); gili maxtum; taryoqi foruq deyimleri “panzehir” anlamındadır: “Gili maxtum”ni va taryoqi foruq”ni ezib ichtim (Древне. 1959: 377). Tiryaq, eski Türk kaynaklarında da “panzehir” anlamında kullanılmaktadır: tirjaq “teriak, panzehir” (Древне. 1959: 563).

Babürname’deki Türkçe kelimeler, fiiller ve isimler Kutadgu Bilig’deki ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Kutadgu Bilig’deki kelimelerin yerine Babürname’de bu kavramı ifade eden sıfatlar kullanılır. Örneğin, čurni (churni), Türkler tarafından kullanılan bir tür ilaçtır (Древне. 1959: 157). Qamuy türlüg otlar idišči tutar, güvariš ya ma‘cun ya čurni qatar / Tüm farklı ilaçlar şarap satıcıda saklanır, guvorish, macun veya chur ile karıştırır (Abdurrahmonov 2011: 2448). Babürname’de churni Arapça mustahil / mushil şekillerinde de kullanılmaktadır: mustahil a. “Mideyi rahatlatan, yıkayan, temizleyen bir ilaç” (Навойи 424): ... Ben de bu

¹ ToshDO‘TAU professori, filologiya fanlari doktori.E-mail: zulxumor-uzmu@mail.ru

hastalık için mustahil içtim (Бобурнома 1960: 220). Bu ilaç aynı zamanda muşil şeklinde de verilmektedir: muşil bir ilaçtır (Назарова 1972: 88).

Kutadgu Bilig ve *Babürname*'nin morfolojik özelliklerinin monografik olarak incelenmesi tarihi morfolojiyi için önemli bilgiler edinmemizi sağlar.

Anahtar Kelimeler: *Kutadgu Bilig*, *Babürname*, karşılaştırmalı-tarihsel gramer, ortak sözlükler, terimler.

Abstract

"Kutadgu Bilig" is a common monument of the Turkic peoples. The play reflects the phonetic, lexical and grammatical features of the Turkic languages. Eighty percent of the vocabulary is Turkish. At a time when Arabic and Persian were highly valued and Turkic was considered only a colloquial language, it was difficult not only to write in Turkish, but also to name it in that language. Yusuf Khas Hajib showed courage in both ways: he not only named his work in Turkish, but also wrote in it. With this, the process of raising the status of the Turkish language began.

A number of words from "Kutadgu Bilig" are also found in "Boburnama": iogan (chavgon): Chavgon was well played (Бобурнома 1960: 70); ma'un (majun) is a paste containing a mixture of opium drugs (Каримов 1972: 960), used as a sedative. In the Old Turkic language, it is referred to as a "medicinal mixture": "medicinal mixture" (Древне. 1959: 339); kuvvet ilvii (Arat 1979: 321); gili maxtum; The units of tariq foruq expressed the concept of "anti-poison": I crushed "gili makhtum" and "tariq foruq" (Древне. 1959: 377). Tarjaq is also found as an antidote in ancient Turkic language sources: tirjaq "teriak, opium, antiviral antidote" (Древне. 1959: 563).

The Turkish words, verbs, and nouns in the "Boburnama" are used in the same sense as in the "Kutadgu bilig". Instead of the words in "Kutadgu Bilig", "Boburnama" uses adjectives that express this concept. For example, čurni (churni) is aurgi drug used by the Turks (Древне. 1959: 157). Qamug holds a variety of horses, guwarish or majun or urni qatar / All different medicines are stored in wine, guwarish mixes or prepares either majun or chur (Abdurrahmonov 2011: 2448). O'rnigaurni (churni) is replaced by the Arabic mustahil / mushil in "Boburnoma": mustahil a. "A medicine that relieves, rubs, washes, cleanses the stomach" (Навойй 424): ... I also drank mustahil for this disease (Бобурнома 1960: 220). This drug is also given in the form of mushil: mushil is a "urgi drug" (Назарова 1972: 88).

The monographic study of the morphological features of "Kutadgu Bilig" and "Boburnama" enriches the historical morphology with important information.

Keywords: *"Kutadgu bilig", "Boburnama", comparative-historical grammar, common lexemes, terms.*

"Qutadg'u bilig"da ijtimoiy sohaning turli yo'nalishlariga doir tushunchalarni aks ettiruvchi leksik birliklar aks etgan: antroponimlar: Afrasijab, Färidun, Faruq (Hazrat Umar laqabi), Nušin ravan; toponimlar: Qoşyar, Mač'in, Čin, Balasayun, Turkistan, Uč Ordu, Quz Ordu; etnonimlar: čigil, čin, jaγma, 'ad (Od payg'ambar qavmi); fitonimlar: azyan (tikonli buta), butiγ (butoq), čičak (chechak), jīyač (daraxt), qajīγ (qayin), qaranful (chinnigul); zoonimlar: adīγ, arqun (chopqir ot), arslan, böri (bo'ri), böka (ajdarho), čayri (lochın), esri (qoplón); bulaq (bulóq), öküz (daryo), tejiz (dengiz); teonimlar: aču (mangu padar – Allohga nisbatan), barat (rutba), čomaq (musulmon), ajat (oyat), namaz (namoz), fariza (farz), farišta (farishta); astronomlar: Erandiz (tarozi burji), Čadan (chayon burji), Arslan (arslon burji), Ja (qavs burji), Oņay (Yupiter), Arzu (Merkuriy), Baqirsoqun (Mars); harbiy terminlar: qalqan, qilič, qujaγ, bičäk, tuy, bögda, baldu, tolum, turyaq, xajl, jatyaq, jortuy, jadaγ, pusuy, čerig, sü, erät; mansab-lavozim nomlari: vazir, qapuγ bašlar, idišči, ayiči, bitigči, elči; rang-tus bildiruvchi so'zlar: al, ala (ola), qizil, yašil, jaγiz (qo'ng'ir), sarīγ; miqdor bildiruvchi so'zlar: altmış (oltmish), beš, tört, avut (hovuch), eki, jetmiş, jüz, qirq; qarindosh-urug' nomlari: ög (ona), ini, ata, evči (xotin), kelin, tiši (ayol), küdägü (kuyov), qadin (kelinning otasi, qaynota); don mahsulotlari nomlari: arpa (arpa), buyday, evin (don, urug'), qavuuq (kepak), tariq (tariq); ašči, avurta

(enaga), etükçi, jilqiçi (cho‘pon), tonçi (tikuvchi, to‘nchi); baqir (mis), altun, kümüš, erdani (qimmatbaho tosh, xazina), temür; mato nomlari: barçin, böz, cuz (shohi mato), ayi (qimmatbaho ipak mato), as (teridan qilingan kiyim), qasab (qalin mato); tana qismlarini ifodalovchi so‘zlar: bel, bod (bo‘y), bojun, bo‘yuz, tü (soch tolasi), a‘daq, ayiz (og‘iz), andam (tana, gavda), but, ernäk (barmoq), etüz (tana), joda (boldir), qorin (qorin), qol, qulaq, tirmaq; dori nomlari: ögüt (za‘faronga bir necha xil ashyolar qo‘shib tayyorlanadigan dori), çurni (surgi dori), güvariš (hazm qilishga yordam beruvchi dori), mitridus (murakkab tarkibli dori bo‘lib, yaratuvchisining nomi bilan atalgan), ma‘žun (opium dorilar aralashmasidan iborat pasta), tarjaq (zaharlarga qarshi murakkab tarkibli dori), *urayun* (achchiq ta‘mga ega bo‘lgan dori, zahar), *ötrüm* (surgi dori), *šalisa* (har jihatdan manfaatli dori), *teränbin* (bo‘shatuvchi, tozalovchi dori); kun (sutka) qismlarini bildiruvchi so‘zlar: erti (ertalab), kündüz (kunduz), kečä (kechqurun), jarin (ertaga), keč (kechqurun), tañ (tong); ichkilik va ichimlik nomlari: bör (sharob), fuqa (sharbat turi), güläb, qimiz (qimiz), süt (sut), šaräb; ro‘zg‘or buyumlari nomi: bičäk (pichoq), edär (egar), ešük (eshik), kigiz (kigiz), köznü (ko‘zgu); ozuqa nomlari: azuq (oziq), joyrut (qatiq), nuql (shirinlik), šakar, etmäk (non), tuz (tuz), qand (qand); o‘yin nomlari: nard (narda), šatranž, čoyan (chavgon); fan nomlari: händäsä (geometriya), saqiš (hisob-kitob, matematika), kimja (kimyo), nüžum (astronomiya), tib (tibbiyot); harakatni ifodalovchi leksemalar: jel= (yelmoq), kigür (kiritmoq), mañit (qadam tashlamoq, yurmoq), bar= (bormoq); holatni ifodalovchi leksemalar: erinžlän (tinch holatda bo‘lmoq), sarçi (xotirjam bo‘lmoq, tinchlanmoq), siyit (ho‘ngrab yig‘lamoq), kül (kulmoq); moliya-tijorat terminlari: tavar (narsa-buyum), satiy (savdo-sotiq), ayiči (xazinabon), sart (savdogar), jarmaq (pul); rasmiy hujjatlar bilan bog‘liq terminlar: davat (siyohdon), käyid (qog‘oz), bitig (xat, maktub), bitigçi (kotib, mirza); ijtimoiy-siyosiy terminlar: bodun (xalq), sijasät, qarši (saroy, qasr), musallat (hukmronlik), rijasät (boshqaruv, rahbarlik); mavhum tushunchalarni bildiruvchi so‘zlar: ‘adl (adolat), arzu, öfkä (g‘azab), sevinč, kevänč (quvonch), muñluq (qayg‘uli); shaxs xususiyatlarini bildiruvchi so‘zlar: bayirsaq (mehribon), ersig (mard), ariy (pok), umduçi (tamagir), ersal (o‘zgaruvchan) (Холмуродова 2019).

“Qutadg‘u bilig”da turkiy leksikaning keng imkoniyatlari, tushunchalarning darajalab ifodalanishi namoyon bo‘lgan. Turkiy tillardagi hayvon nomlari yuzasidan olib borilgan ishlar, jumladan, A.M.Sherbak tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, zoonimlar hayvonlar yoshi, jinsi va zotiga qarab xilma-xil bo‘ladi. Bunday farqlanish faqat xo‘jalik ishlarida foydalaniladigan hayvonlarda kuzatilishi, boshqa hayvonlarda bunday toifalanish uchramasligi ta‘kidlangan. (Историческое, 1961: 5). Zoonimlarning toifalanishi “Qutadg‘u bilig”da o‘z aksini topgan. Asarda otning yoshiga, jinsiga ko‘ra turlarini nomlovchi leksemalar uchraydi: keväl (yo‘rg‘a ot), bögtäl (orqa sag‘risi keng ot), arqun (yovvoyi otdan qochgan xonaki baytal bolasi; chopqir ot). Jumladan, asarda keltirilgan адгир zoonimi “yetuk erkak ot” ma‘nosini bildirib, qadimgi turkiy tildagi “betoqat bo‘l-” ma‘nosini anglatgan ay- fe‘lidan (Ўзбек тилининг этимологик луғати 2000: 108). –gür qo‘shimchasi bilan yasalgan, “betoqat, gijing, o‘ynoqi, qiziqqon” ma‘nosini bildirgan. Keyinchalik bu sifat otga

ko‘chib, shunday xususiyatli erkak otni anglata boshlagan (Ўзбек тилининг этимологик луғати 2000/I: 25]. Bögtäl zoonimi bugungi kunda *baytal* shaklida ishlatiladi. *Baytal* “qisir qolgan urg‘ochi ot” (Ўзбек тилининг этимологик луғати 2000/I: 38). *Käväl tazī büktäl tarī arqunī, aqur toldī tolmas bu suqluq qanī* / Arabiy tulporlar, sag‘risi keng otlar, yaydoq arg‘umoqlar bilan og‘iling to‘lgan, (lekin) bu suqlik hirs (hech) to‘lmaydi (Abdurahmanov 2011: 5256).

“Qutadg‘u bilig”da umumiy ma‘noda “hayvon” tushunchasini bildiruvchi *yilqi* so‘zi uchraydi. Bu so‘z hozirga qadar turli semantik jarayonlarini bosib o‘tdi. Mahmud Koshg‘ariyning “Devonu lug‘otit turk”ida *yilqi* “hayvonlar to‘dasi” ma‘nosida izohlangan (Кошғарий, I, Ўзбек тилининг этимологик луғати; III: 34). “Boburnoma”da “otlar to‘dasi” ma‘nosini bildirgan. *Yilki* terminining etimologiyasi (“yig‘moq”, “birlashtirmoq” so‘zidan – G.Vamberi) ham so‘z semantikasidagi umumlashtiruvchi semaga asoslanadi. *Yilqi* “bir joyga to‘pla” ma‘nosidagi *yil-* fe‘lidan *-qi* affiksini qo‘shish orqali yasalgan (Севортян, IV 1974: 282]: *yil-+qi=yilqi> yilqi*. Bu ot aslida “keng o‘tloqda erkin harakatlanib yuruvchi hayvonlar to‘dasi”ni anglatgan (Щербак 1961: 156). Eng qadimgi manbalarda, asosan, “qoramol” tushunchasini ifodalagan. (Базарова 12). Hozirda so‘z semantik strukturasi ma‘no torayishi yuz bergan, faqat “otlar to‘dasi” ma‘nosi anglashiladi. So‘zlashuv uslubida metonimiya asosidagi ma‘no ko‘chishi natijasida “ot” (Ўзбек тилининг этимологик луғати, I 2000: 348) tushunchasini ham bildiradi. Hozirgi turkiy tillarda ozarb. *ilği*; tuva, xak. *илği*; yuq. *silği*; olt. *jilki* “hali yugurtirilmagan ot” (Щербак 1961: 84) so‘zlari uchraydi.

“Qutadg‘u bilig” leksikasidagi ayrim so‘zlar hozirgi turkiy tillarda fonetik o‘zgarishlar bilan ishlatiladi: *Jaya tursu jaymur jazilsu čečäk qurumiš jīyačdīn salīnsu küzäk* / Yomg‘ir yog‘aversin, gullar ochilsin, qurigan (ya‘ni “yalang‘och”) daraxtlardan yaproq chiqsin (Abdurahmonov 2011: 114). Baytda keltirilgan, “bulutlardan suv tomchilari holida tushadigan, yog‘adigan yog‘in” (Ўзбек тилининг этимологик луғати, III 2000: 36) ma‘nosini anglatgan **jarmur** leksemasi qadimgi turkiy tilda “osmondan yog‘in shaklida tushib tur-“ ma‘nosini anglatgan **yag‘-** fe‘lidan **-mur** qo‘shimchasi bilan yasalgan (Севортян, IV 1974: 57). Mahmud Koshg‘ariyda **jarmur** shaklida ham kelgan (Кошғарий-III, 1960: 38; 1963: 89, 231). Hozirda tovush almashish hodisasi tufayli bu so‘z o‘zbek tilida “yomg‘ir” tarzida yoziladi. Metatezaga uchragan so‘zning asl shaklini tiklash leksemaning *jar=* fe‘lidan *-mur* ot yasovchi qo‘shimchasi orqali shakllanganini asoslaydi. Bu qo‘shimcha hozirda iste‘moldan chiqqan hamda so‘z tarkibida yaxlitlanib qolgan.

“Bilim, kasb, ish va shu kabilarni o‘zlashtirmoq, egallamoq, bilib olmoq” ma‘nosi **ögrän** leksemasi bilan ifodalangan: *Sen ajmiš bu sözlär kim ögränsälär, ažun icrä bulıyaj tiläk arzular* / Sen aytgan bu so‘zlarni kim (lar) o‘rgansalar, dunyo ichra tilak-orzularini topadilar (Abdurahmanov 2011: 4577). Asarda ög (bilim, aql-zakovat) asosidan yasalgan *ögä* (donishmand, dono, olim), *ögälik* (donishmandlik), *öglüg* (aqlli), *ögrät* (o‘rgatmoq) kabi derivatlar qo‘llangan. Mahmud Koshg‘ariyda ög leksemasi haqida shunday ma‘lumot bor: ög – aql va ziyraklik. Shuning uchun yoshi ulug‘ va aqllilarga *ögä* laqabi beriladi. Bu so‘z o‘rta yoshga yetib ulg‘aygan har bir hayvonga nisbatan ham

ishlatiladi: shuningdek to‘rt yoshdan oshgan otlarga *ög at* deyдилar (Кошғарий-I, 1960: 82). Hozirgi o‘zbek adabiy tilida bu so‘z o‘rganmoq shaklida ishlatilib, fuziya (o‘zak va qo‘shimchalar chegarasining sezilmay qolishi) hodisasini aks ettiradi.

Keyingi davrlarda yaratilgan manbalarda ham “Qutadg‘u bilig”dagi fonetik, morfologik, leksik xususiyatlar ifodalangan. Alisher Navoiyning “Saddi Iskandariy” dostoni g‘oyasi va mazmuni jihatidan “Qutadg‘u bilig”ga yaqin turadi. Bu asarlarda tasvirlangan adolatli shoh g‘oyasi, qahramonlar munosabatida shart qo‘yish epizodlari o‘xshaydi.

“Qutadg‘u bilig” va “Boburnoma”da morfologik jihatdan muvofiq keluvchi o‘rinlar juda ko‘p. G.F.Blagova “Boburnoma” materiallariga asoslanib, XV asr eski o‘zbek adabiy tili grammatik tizimini o‘rganishga qaratilgan tadqiqotini yaratdi (Благова 1954). “Boburnoma”ning ayrim morfologik xususiyatlarini qiyosiy-tarixiy planda tahlil qildi. (Благова 1970: 32 – 39; Благова 1963: 45-50). Uning “Boburnoma” materiali asosidagi izlanishlari xorijda ham e‘tibor topdi. 1965 yilda Chexoslovakiyada nashr etilgan to‘plamda “Boburnoma”dagi ayrim morfologik shakllarning uslubiy-sinonimik xususiyatlari tahliliga oid maqolasi e‘lon qilindi (Назарова 1979: 10).

“Qutadg‘u bilig” matnida **-oq** kuchaytiruv-ta‘kid yuklamasi uchraydi: *Señä-oq törütmädi teñri tamur señä ajmädi bu azabir qamur / Tangri do‘zaxni sengagina yaratmagan, bu barcha azoblarni senga, deb aytmagan* (Abdurahmanov 2011: 3289).

Bu yuklama “Boburnoma”da ko‘p ishlatilgan: *Ko‘p el ot ustida - o‘q tong otturdilar* (Бобурнома 1960: 257).

Hozirgi affiksial morfemalardan ayrimlari tarixiy so‘z shakllari ko‘rinishida uchraydi. Jumladan, til tarixiga oid lug‘atlarda ((Кошғарий-I, 1960: 73; II 1960: 142; (Севортян, IV 1974: 437-438) *-o‘q* so‘zining otlik ma‘nolari (*o‘q, uy o‘qi, o‘q yilon* va b.) va uning yuklama vazifasi (fe‘llarda ta‘kid bildirishi, “holga yaqin ma‘no beruvchi qo‘shimcha” ekanligi) tilga olingan-u, uning belgi bildirish xususiyati qayd etilmagan. Aslida esa *o‘q* so‘zining leksik ma‘nosida belgi anglatish xususiyati birlamchi, otlik ma‘nosi va yuklamalik vazifasi keyingi hodisalardir. ... *-o‘q, -oq/-yoq* yuklamasi shu shakldagi mustaqil so‘zdan – bu so‘zning nutqdagi o‘rniga –uning belgi anglatishi bilan bog‘liq holda kelib chiqqan (Исҳоқов 1993: 141) *O‘q* leksemasi semantikasidagi o‘zgarishlar o‘zbek tili tabiatiga xos grammatizatsiya hodisasi mohiyatini yoritishga xizmat qiladi.

«Qutadg‘u bilig»da ishlatilgan, XVI asr manbalarida, xususan, “Boburnoma”da hamda hozirgi o‘zbek tilida ayrim fonetik o‘zgarishlar bilan qo‘llanayotgan leksik birliklar so‘z tarkibidagi struktur-grammatik jarayonlar haqida ham ma'lumot beradi. Fonetik o‘zgarishlar leksemalar etimologiyasini aniqlashga, so‘zning tarixiy fonetik shaklini tiklashga, fonetik qonuniyatlarning mohiyatini yoritishga xizmat qiladi. Fonetik o‘zgarishlar tovush tushishi yoki ortishi, o‘zak va qo‘shimcha chegarasining sezilmay qolishi, singarmonizm qonuniyatining buzilishi bilan belgilanadi.

“Qutadg‘u bilig” turkiy xalqlar ma’naviyati, madaniyati tarixini o‘rganishda muhim ahamiyatga ega. Asarda ilgari surilgan odil shoh, adolatli tuzum, inson erki, aqli, qudrati, mamlakatni boshqarish, rahbarlik fazilatlarini, bilim va beklikning mushtarakligi, bilimning qadri kabi masalalar bugungi kun uchun ham o‘z qiymatini yo‘qotgani yo‘q. Bu esa “Qutadg‘u bilig” haqiqatlarining boqiyligidan dalolat beradi.

Foydalanilgan Adabiyotlar Ro‘yxati

- ABDURAHMONOV G. (2011). *To‘xliyev B., Rustamov A., Dadaboyev H. Qutadg‘u bilig. I,II jildlar.* – Toshkent: Jahon print.
- ARAT Resid Rahmeti (1979). *Kutadgu bilig (index). Istanbul.*
- Аттухфатуз закяту филуғатит туркия. (1968). – Тошкент.
- БАЗАРОВА Д. Х.(1990). *Названия лошадей // Базарова Д.Х., Шарипова К.А. Развитие лексики тюркских языков Средней Азии и Казахстана.* – Тошкент: Фан.
- БЛАГОВА Г.Ф. (1954). *Характеристика грамматического строя староузбекского литературного языка XV века по Бабурнаме. Дисс. ...канд. филол. наук.-М.*
- БЛАГОВА Г.Ф. (1970). *“Кутадгу-билиг”, “Бабурнаме” и методика историко-лингвистического сопоставления // СТ. –Баку. №4.*
- БЛАГОВА Г.Ф. (1963). *XV – XVI асрлар эски ўзбек адабий тилидаги қўмакчилар ҳақида //Ўзбек тили ва адабиёти.-Тошкент, 1963. -№3.*
- БЛАГОВА Г.Ф. (1965). *Формы пассива, представленные в “Бабур-наме” и особенности их синтактико-стилевого использования // Сборник “Asian and African Studies” I. Bratislava, 1965.*
- Бобур Заҳриддин Муҳаммад Бобурнома. (1960). -Тошкент: Фан.
- Древнетюркский словарь. (1959).-Л.
- Историческое развитие лексики тюркских языков. Введение. (1961).-М.
- ИСҲОҚОВ Ф., Шаҳобиддинова Ш., Раҳматова Ҳ. (1993). *Бобур асарларида -ўқ юкламаси ва унинг генезисига оид. Бобур ва ўзбек миллий маданияти тараққиётининг айрим масалалари.* – Андижон.
- КАРИМОВ Қ. (1972). *Кутадгу-билиг. Транскрипция ва ҳозирги ўзбек тилига тавсиф.* –Тошкент: Фан.
- Маҳмуд Кошғарий. (1960, 1963). *Девону луғотит турк.- I –III том.*
- Навоий асарлари луғати. II. Шамсиев таҳрири остида. -Тошкент.
- НАЗАРОВА Х. (1972). *Заҳриддин Муҳаммад Бобур асарларининг изоҳли луғати.-Тошкент.*
- НАЗАРОВА Х. (1979). *Особенности синтаксического строя узбекского литературного языка конца XV– начала XVI в. -Ташкент: Фан, 1979.*
- СЕВОРТЯН Э.В. (1974). *Этимологический словарь тюркских языков. -М.*
- ХОЛМУРАДОВА М. (2019). *“Қутадғу билиг” лексикаси. Филол. фан. фал. док.-ри (PhD).* –Тошкент.
- ЩЕРБАК А.М. (1961). *Названия домашних и диких животных. Историческое развитие лексики тюркских языков. –М.: Акад. Наук.*
- Ўзбек тилининг этимологик луғати. (2000). –Тошкент: Университет.
- Ўзбек тилининг изоҳли луғати. (2006-2008). –Тошкент: Ўзбекистон Миллий энциклопедияси Давлат илмий нашриёти. 2006. I –680 б.; II– 672 б.; III – 688 б.; IV - Тошкент, 2008. -608 б.; V – 592 б.